

Životní jubileum prof. Miloše Havelky

V tomto roce se dožívá prof. Miloš Havelka požehnaného životního jubilea. Rozsah jeho odborného díla, míra jeho vlivu na četné oblasti sociálněvědního a humanitního bádání i uznání, které získal jako badatel i učitel u nás i v zahraničí, si bezpochyby zaslouží veřejné připomenutí. Rád se k tomu připojuji a chci tak učinit spíše z perspektivy osobní zkušenosti. Důvod je prostý, necítím se dosti obeznámený s širokým badatelským profilem jubilanta. Tato skutečnost je sama o sobě příznačná pro Milošův badatelský výkon, jeho vliv na řadu vědních oborů a odezva jistě zazní od kolegů z těchto oblastí. K profesně orientovanému ohlasu se chci připojit osobní a bezprostřední zkušeností při spolupráci s jubilantem na tématech, která jsem sledoval ve své badatelské aktivitě. Rád bych také ve svém příspěvku využil výhodu, která plyne z dlouhodobé kolegiální spolupráce. Ta mně umožňuje vystihnout robustnost Milošova poznávacího zájmu, který reflektoval nejen naléhavost dobových výzev, ale i vědeckou odpovědnost za jejich uvážené zhodnocení či zobrazení. V tomto formátu jsem vždy rád s Milošem diskutoval, protože jeho interpretativní vystižení „ducha doby“ mne vždy navádělo na „řešení hádanek“, které jsem ve svých výzkumných projektech musel řešit.

© Archiv Michala Kotíka

Miloš Havelka

Téma, které stálo u počátku naší odborné komunikace, bylo sice ovlivněno naším zaměstnaneckým vztahem ke stejné instituci (ÚFS ČSAV), ale mělo kořeny v šedesátých letech minulého století. Souviselo s ustavením badatelského programu pro zkoumání sociálních a lidských souvislostí vědy a techniky, jehož výsledky byly v tomto období uznány a diskutovány v kontextu „revoluční“ atmosféry a sociálněvědní agendy v západoevropských zemích. V následné normalizaci ideové označení tohoto programu nezaniklo, ale jeho původní (mezioborová a koncepční) inspirace vyhasla. Udržely se však určité neformální vazby mezi kolegy uvnitř ústavu, které spojoval badatelský zájem o důsledky oné „tiché revoluce“ z šedesátých let. Důležitou úlohu sehrávalo i mezinárodní uznání domácí (Richtovy) koncepce sociální role vědy a techniky, což umožňovalo přístup k důležitým tématům i autorům této diskuze. Právě v tomto rámci se vytvářely první zkušenosti z naší vzájemné spolupráce. Opíraly se o poznávací i lidské pohnutky. Miloš aktivně sledoval sociálněvědní diskuzi v Německu, kde byla silným tématem kulturní kritika moderních společností, včetně vědy a jejího

spojení s technikou. Můj badatelský zájem sledoval formování studií vědy, jednoho z vědeckých důsledků událostí z šedesátých let minulého století (obdobně jako kulturních studií, genderových studií, environmentálních studií apod.). Čerpal jsem poznatky zejména z anglosaské oblasti. Studia vědy se zde ustavovala ve specifické posloupnosti a souhře filosofických, historických a sociologických poznávacích přístupů a postupů. Milošova kompetence v humanitních oborech byla pro mé sledování a vyhodnocování poznávacích zdrojů tohoto nového pole bádání velmi přínosná. V naší komunikaci jsme sledovali se zaujetím např. šíří a dynamiku postpozitivistické diskuze, Popperovo vyhodnocení těchto poznatků pro porozumění povaze společností, důsledky Kuhnovy revize koncepce růstu vědeckého vědění pro pojetí vědy, ožívování témat sociologie vědění. Přirozeně takové diskuze se v prostředí ideologické a politické kontroly mohly odehrávat jen neformálně a pouze v prostředí vzájemné důvěry.

Naše rozdílné badatelské zázemí i sdílený zájem o porozumění povaze sociálních jevů v jejich kulturních souvislostech (a zejména jejich návaznost na zdroje vědeckého vědění) se osvědčily v období, které označuji jako „pozdní socialismus“, ale zejména po přelomových událostech devadesátých let minulého století. Mezinárodně akceptovanou reputaci a poznatky programu studií vědy a techniky, které jsme na počátku normalizačního období sledovali pod nátlakem jejich označování jako nástroje „systémové konvergence a revizionismu“, nacházely v poměrech „pozdního socialismu“ určité možnosti využití. Byly např. uplatněny jako užitečný interpretační rámec při ověřování možností dokonalejšího hospodářského plánování pomocí vědeckého vědění. Poznatkové zázemí programu výzkumu vědy a techniky bylo využito v rámci tehdejších prognostických aktivit. Zčásti umožnilo oživit komunikaci mezi sociálními vědci a v jisté míře i jejich komunikaci s přírodovědci a techniky. Současně však již indikovalo nepřipravenost odborného zázemí pro hodnocení rozvojových možností společnosti, ale i limity takto založených „výhledů“ do budoucnosti.

V podstatnější a specifitější míře však byla naše sdílená poznávací platforma vztahu vědy a společnosti využita a rozvíjena v rámci uvolňující se mezinárodní vědecké komunikace. Šlo zejména o projekt, který navazoval na diskuzi mezi sociálními vědci z východního a západního Německa a rozebíral možnosti spolupráce mezi „rozdílnými systémy“ (konference v rakouském Deutschlandsborgu v osmdesátých letech minulého století). I zde pozvání na tuto diskuzi navazovalo na domácí reputaci programu výzkumu vědy a techniky (zejména na Richtovu koncepci). Milošův vhléd do této situace mně umožňoval sledovat německou diskuzi k problémům modernity a ke koncepci „pozdního kapitalismu“, která byla kriticky revidována na 25. kongresu německých sociologů v roce 1991. Tato slabina nebyla přítomna v anglosaské linii sociologických studií vědy a techniky, jak jsem měl možnost ji sledovat v rámci aktivit Evropské asociace studií vědy a techniky. Rámec této naší badatelské zkušenosti pak vedl ke společné publikační aktivitě, kterou jsme chtěli přispět do diskuze o teoretických přístupech k transformaci institucionálního rámce středoevropských postsocialistických zemí [Havelka, Müller 1996, 1999].

S odstupem času, a z hlediska mé badatelské zkušenosti, mohu konstatovat, že tento výsledek spolupráce s Milošem výrazně ovlivnil mé badatelské usilování v posledních dvou dekadách. Jednalo se zejména o mezinárodní srovnávací analýzy institucí vědy a techniky, které byly financovány z fondů EU a předpokládaly koncepční mezioborový přístup, pro což se tehdy diskutovaný rámec modernizace nabízel; tyto výzkumné projekty kulminovaly v období jednání o přístupu ČR do EU. Další oblast byla spojena s výzkumem a diskuzí s kolegy v rámci ESA a jejího výboru pro sociologii vědy a techniky; zde se obdobně na fólii rozmachu konkrétních výzkumů zrcadlila potřeba souhrnnějšího obrazu sociálních důsledků uplatnění vědy v praktickém jednání, což dobová diskuze k pojetí modernity, jak jsme ji oba dva sledovali, nabízela. A v neposlední řadě to byla spolupráce s ekonomicky orientovanými kolegy, kde byly zkoumány a diskutovány schumpeterovsky orientované problémy o zdrojích a efektech inovací. Ve všech těchto oblastech byl shodný poznávací problém: jak interpretovat růst výzkumných poznatků (v oblastech výzkumu, techniky a inovací), které byly jasně doloženy, pokud jde o jejich naléhavé projevy, ale méně zřetelné v interpretaci jejich souvislostí a smyslu. Ve všech případech jsem usiloval o vykročení z přijatého oborového hlediska (sociologie vědění, institucionální ekonomie) pomocí výše zmíněné koncepce modernizace, či přesněji řečeno vyhodnocení diskuze k porozumění důsledkům postmoderních podmínek současných společností a jejich interpretace v rámci koncepce reflexivní modernity (Beck, Giddens, Lash). Tato zkušenost byla zajímavá z hlediska rozpoznání poznávacích těžkostí a bariér v prosazování víceoborových, mezioborových či transoborových přístupů v domácím odborném institucionálním prostředí. I když Miloš na těchto projektech se mnou bezprostředně nespolupracoval, nadále jsme byli v těsném kontaktu a diskuze s ním pro mne vždy byla poučeným a nápaditým povzbuzením.

Určitá sdílená poznávací platforma se vytvořila v posledních dvou dekadách díky našemu společnému působení na Karlově univerzitě a na nově založené Fakultě humanitních studií. Učitelská aktivita a dále také badatelské výzvy těšící se ze svobody výzkumu a možností sledovat preferovanou linii a rámec bádání (Miloš na poli historie a sociologie, já sociologie a ekonomie) byly také ovlivněny pobýváním v prostředí mnohooborového kolektivu fakulty, který se badatelsky nacházel na rozmezí sociálních věd a humanitních oborů. Tato situace nás oba přitahovala metodologickými a teoretickými problémy, které doprovázely nároky na vědeckost zkoumání lidských společností. Vracíme se tak vlastně k poznávacím problémům, jejichž zrod jsme s badatelskou dychtivostí sledovali v kontextu oné „tiché revoluce“, jak se prosazovala od šedesátých let minulého století. Tentokrát, zdá se mně, však naléhavost poznávacích problémů, zejména pro vědy o lidských společnostech, nemá již zmíněný tehdejší náboj povzbuzujícího příslibu. Spíše se zde projevuje tlak k badatelské odpovědnosti, která by jak dostála nárokům na zkoumání sociální reality v širí i členitosti jejích sociálních i lidských důsledků, tak byla otevřena k zachycení možných, srozumitelných a perspektivních orientací pro lidské jednání i soužití. Uvedené stanovisko zmiňuji zejména z toho důvodu, že moje zkušenost mně napovídá, že jubilantovo

badatelské úsilí je povzbuzováno takovým rámcem odpovědnosti. V ní také vidím zdroj jeho badatelských úspěchů. S tímto porozuměním bych Milošovi k jeho životnímu jubileu rád popřál, aby i nadále nacházel uspokojení ve své badatelské plodnosti a náročnosti, i když tato cesta se mnohdy jeví jako svízelná a vyčerpávající a její plody v nedohlednu.

Karel Müller

Literatura

- Havelka, M., K. Müller. 1996. „Procesy transformace a teorie modernizace.“ *Sociologický časopis* 32 (2): 143–157.
- Havelka, M., K. Müller. 1999. „Institutional tensions of Radicalized Transformation, an Assessment in the Modernization Perspective.“ Pp. 81–96 in W. Adamski, J. Bunčák, P. Machonin, D. Martin (eds.). *System Change and Modernization, East-West in Comparative Perspective*. Warszawa: IFiS PAN.